

Мишко Владислав Володимирович –
начальник відділу по боротьбі з незакон-
ним обігом наркотиків ГУ МВС України
в Одеській області

Деякі проблемні питання проведення першочергових оперативно-розшукових заходів при вчиненні злочину організованою злочинною групою

У статті розглянуто основні блоки документування отриманої інформації про вчинений організованою злочинною групою злочин і проблемні питання проведення першочергових оперативно-розшукових заходів.

Ключові слова: першочергові оперативно-розшукові заходи, оперативна інформація, злочин, організована злочинна група.

Вступ. Документування являє собою цілеспрямовану діяльність відповідних органів з проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі із застосуванням технічних засобів, з виявлення та фіксації протиправної діяльності окремих осіб або груп з метою використання отриманих матеріалів як доказів у кримінальному провадженні після їх перевірки, відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства. Виходячи зі змісту терміну "документування", наведеного в тлумачних словниках, результатом документування є поява нових документів, що свідчать про протиправні діяння розроблюваних осіб [1, с. 78].

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні проблемних питань, які виникають під час проведення першочергових оперативно-розшукових заходів при вчиненні злочину організованою злочинною групою.

Окрім теоретико-прикладні аспекти проведення органами внутрішніх справ першочергових оперативно-розшукових заходів досліджено у працях В. М. Аتماжигова, Г. М. Бірюкова, О. С. Вандишева, В. І. Грачова, Д. В. Гребельського, О. Ф. Долженкова, А. В. Єфремова, В. Г. Камиша, І. П. Козаченка, Я. Ю. Кондратьєва, В. В. Матвійчука, Д. Й. Никифорчука, С. С. Овчинського, В. О. Сілюкова, О. П. Сніге-

ррова, В. Л. Регульського, С. С. Чернявського. Проте, після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України дане питання не розглядалось в аспекті проведення таких заходів при вчиненні злочину організованою злочинною групою.

Результати дослідження. Так, подія злочину і винність особи встановлюються шляхом доказування, тобто збору, перевірки й оцінювання доказів органами дізнання, слідства і судом. Доказами можуть бути будь-які фактичні дані, на основі яких відповідно до чинного законодавства зазначені органи встановлюють наявність або відсутність злочину, винність особи та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Так, традиційно виокремлено два елементи документування [2, с. 238]:

1. Виявлення фактичних даних.
2. Забезпечення можливості їх використання при розслідуванні.

Для першого елемента характерне отримання інформації та її перевірка.

Виявлення фактичних даних – це сукупність оперативно-розшукових дій, які забезпечують отримання відомостей, що підтверджують злочинні діяння розроблюваних осіб. Це такі фактичні дані:

- про подію злочину (час, місце, спосіб);
- про причетність розроблюваного до підготовки або вчинення злочину;
- про обставини, які сприяли вчиненню злочину;
- коло осіб, причетних до його вчинення;
- місцезнаходження документів, предметів, цінностей, отриманих злочинним шляхом;
- обставини, що характеризують особу, пом'якшуючі, обтяжуючі обставини.

Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [3, ст. 84]. Фактичні дані, що є доказами, встановлюються: показаннями свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами. Матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", за

умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази [3, ст. 99].

Виявлені фактичні дані потребують обов'язкової перевірки. Це дозволить зібрати беззаперечні докази та об'єктивно провести перевірку або оперативну розробку, не допустить безпідставного порушення кримінальної справи і, в той же час, не дасть злочинцю можливості уникнути відповідальності.

Другий елемент документування – забезпечення можливості використання фактичних даних при розслідуванні. Якщо виявлені негласним шляхом предмети і документи, тобто майбутні докази, можуть бути знищені, то їх необхідно зберегти до моменту реалізації матеріалів перевірки.

Таким чином, виявлення ознак злочинів – це тільки початковий етап оперативної роботи, оскільки перед оперативними підрозділами поставлено низку завдань, які не можуть бути виконані тільки в межах отримання оперативної інформації.

При проведенні першочергових оперативно-розшукових заходів при вчиненні організованою злочинною групою злочину, значна кількість оперативно-розшукової інформації отримується під час огляду місця події. Ця слідча дія особливо значима, коли особа злочинця невідома. За результатами огляду місця події можна з'ясувати обставини події, яка мала місце, і на цій основі уявити механізм злочину, його спосіб, а в остаточному підсумку – встановити особу злочинця.

Участь оперативних працівників у проведенні огляду місця події при вчиненні злочину є важливою ще й тому, що нерідко особи, які вчинили злочин, повертаються на місце події. Відомо чимало прикладів, коли злочинець з'являвся на місці злочину при проведенні там слідчого огляду, перебував у юрбі цікавих, спостерігаючи за діями слідчих і оперативних працівників. З одноманітної маси осіб його можуть виділити: явна зацікавленість у тому, що відбувається, "палаючий погляд", неадекватна, зайва динамічна поведінка.

Так, при зіставленні фотографій місця події й даних, які містилися в протоколі огляду, оперативний працівник і слідчий виявили, що при огляді місця події не було описано молоток, відображений на одному знімку. Коли перевірили всіх осіб, які перебували на місці злочину, то з'ясувалося, що серед понятих виявилася те сама людина, яка вчинила злочин. Скориставшись тим, що при проведенні огляду його запросили в якості понятого, він сховав під одягом і виніс з місця події зряддя злочину [4, с. 21].

Використання інформації, якою володіють оперативний працівник і слідчий, означає, зокрема, можливість її зіставлення з реальною обстановкою при майбутньому огляді місця події. Зіставляти все з усім надзвичайно важко й малопродуктивно, тому можна рекомендувати

згрупувати наявну інформацію по блоках, що дозволить більш цілеспрямовано її використовувати.

В якості основних блоків можна виділити такі: а) характер місця вчинення злочину; б) сліди перебування злочинця на місці події; в) спосіб (механізм) учинення злочину й знаряддя (зброя) злочину; г) відомості, які характеризують потерпілих, установлені при огляді місць подій; д) мотиви вчинення злочину, про які можна судити за результатами оглядів місць подій.

Спробуємо розкрити зміст цих блоків більш детально.

Так, характеризуючи місця вчинення злочину, необхідно з'ясувати, оцінити й зафіксувати такі обставини, як: далекість від населених пунктів, житлових будинків, інших приміщень, де можуть перебувати люди; відстань від доріг, стежок; ізольованість конкретного місця; наскільки добре або погано воно проглядається з боку; чи має воно прикриття, наприклад у вигляді огорожі або кущів. Схожість місць вчинення злочину може виявитися непрямым підтвердженням того, що злочин вчинений тією самою особою.

Вивчення місць, які вибирає злочинець для вчинення злочинів, сприяє організації засідок у місцях ймовірної появи злочинця.

Особливу увагу слід приділяти шляху, яким могли прибути на місце події злочинці та потерпіла особа, і шляхи, якими з цього місця зник злочинець. Тут потрібно спробувати виявити сліди взуття (ніг) злочинця й потерпілого. Важливо з'ясувати, чи збігаються виявлені ознаки з тими, що були відомі раніше.

Слід проявляти особливу увагу до розташованих поблизу від місць вчинення злочину будинків, населених пунктів, вокзалів, пристаней, аеропортів, шкіл, торгових центрів, звідки могли прийти до місця злочину підозрювані або потерпілі особи. У зіставленні з об'єктами в ряді випадків можна одержати важливу інформацію для розкриття злочину.

При огляді місця події повинні бути вжиті заходи до виявлення й фіксації слідів перебування злочинців на місці події. Це можуть бути: окремі сліди взуття (ніг); доріжка слідів ніг і її напрям; сліди відправлення природних потреб; супутні сліди (сліди милиць, собаки); сліди трапези, склянки, чарки, фужери, на яких можуть бути відбитки пальців; залишки їжі, на яких можуть залишитися сліди зубів; виділення у вигляді крові, слини, поту, сперми, носового слизу; речі й документи, загублені передбачуваним злочинцем.

Третім блоком є інформація про спосіб учинення злочину. Як відомо, кожен злочин індивідуальний за часом, місцем, умовам та іншими обставинами. І, разом з тим, узагальнення розслідування серії вчинення організованими злочинними групами злочинів досить наочно демонструє той факт, що злочинці в переважній більшості користуються обмеженою кількістю способів учинення своїх злочинних намірів.

Звичайно, в силу різних обставин злочинці часом змінюють способи вчинення злочинів й це, безумовно, необхідно враховувати при розкритті та розслідуванні. Проте схожість злочинного почерку організованої злочинної групи являє собою важливий доказ у справі.

Аналізуючи отримані при попередніх оглядах відомості про особу потерпілих, слід звертати увагу на такі обставини, як: стать, вік, статура, місце роботи (навчання).

Описані блоки інформації, якими володіють оперативні працівники, можуть бути використані й у якості програми участі у майбутньому огляді, тому що вони вказують на основні моменти, на які необхідно звернути увагу при участі в проведенні аналізованої слідчої дії.

Таким чином, аналізуючи положення, викладені у даній статті, можна сформулювати проблемні питаннями, які виникають під час проведення першочергових оперативно-розшукових заходів при вчиненні злочину організованою злочинною групою, а саме:

1. Відсутність належного оперативного перекриття, як наслідок, втрата часу на виявлення предметів, речей та документів, які можуть бути доказами в кримінальному провадженні, а також кола підозрюваних осіб, які підлягають перевірці.

2. Недостатня професійна підготовка працівників слідчих та оперативних підрозділів, насамперед, пов'язана з процесуальними особливостями у фіксації злочинних дій осіб.

3. Брак досвіду використання матеріалів ОРД при проведенні першочергових оперативно-розшукових заходів.

Розглядаючи шляхи поліпшення роботи при проведенні оперативними підрозділами першочергових оперативно-розшукових заходів, не можна не згадати про необхідність підвищення якості самих перевірок підозрюваних осіб як оперативним, так і слідчим шляхом. Як показало вивчення оперативно-слідчої практики, методика перевірки алібі через значну кількість підозрюваних зводиться часом до відібрання пояснень і проведення бесід з ними. Місцезнаходження особи, яка цікавить слідство, у момент вчинення злочину; факти, які її характеризують, та інші питання з'ясовуються при бесідах з родичами, знайомими підозрюваних осіб, а іноді й із самими підозрюваними.

Організація роботи при вчиненні злочину організованою злочинною групою здійснюється методом виключення, що передбачає розробку соціально-психологічного портрету злочинців й складання спеціального запитальника, з використанням якого будуть виявлятися особи, що відповідають заданому "типажу". Ці документи у вигляді орієнтувань направляються в кожен оперативно-розшукову групу, а також усім працівникам, які беруть участь у розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними групами.

Висновки. Зазначені проблемні питання щодо проведення першочергових оперативно-розшукових заходів можуть бути розв'язані у такий спосіб:

1. Відсутність оперативної інформації про злочинну діяльність осіб вирішується встановленням контакту з особами, які можуть володіти інформацією про таку діяльність.

2. Подолати другу проблему можна, насамперед, підвищенням професійного рівня оперативних і слідчих працівників при проведенні першочергових оперативно-розшукових заходів й слідчих дій, набуттям досвіду у використанні оперативно-технічних засобів при документуванні ознак вчиненого злочину, вивченням позитивного досвіду за напрямками діяльності оперативних підрозділів.

Список використаних джерел

1. Власов В. А. Советский государственный аппарат [Текст] / В. А. Власов – М. : Госюриздат, 1959. – 374 с.

2. Оперативно-розшукова діяльність [Текст] : навч. посіб. / Є. М. Моїсеєв, О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук [та ін.] ; За ред. проф. О. М. Джужи. – К. : Правова єдність, 2009. – 310 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України (відповідає офіційному текстові). – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 254 с.

4. Біленчук П. Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинувачуваного : монографія / Петро Дмитрович Біленчук. – К. : Атіка, 1999. – 351 с.

5. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ [Текст] : підручник / Під заг. ред. Л. В. Бородича ; [Авт. кол. : Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв та ін.]. – Луганськ : Ред.-вид. відділ. Луган. ін-ту ВС, 1999. – Т. 1. – 390 с.

6. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ [Текст] : підручник / В. М. Плішкін ; [за ред. Ю. Ф. Кравченка] ; НАВСУ. – К., 1999. – 694 с.

В статье рассмотрены основные блоки документирования полученной информации о совершенном организованной преступной группой преступлении и проблемные вопросы проведения оперативно-розыскных мероприятий.

The article deals with the basic building blocks of the documentation of the resulting information about the crime committing by the organized criminal group and problematic issues of operative-investigative activities.

Стаття надійшла до редакції журналу 30 квітня 2013 року.